

פרידה ממשורר, פרידה מתקופה

את המנוח יקירנו / בתוך כל הקפה המשבח ששטה / ועגות
התפוחים למיניהן אשר אהב. // ורק המקינטות המרקנות /
הספלונים הצלוחיות המזלגות הקטנים / נותרו על המדף ללא
אהבתו" (עמ' 112).

גשם - תמיד היתה לי חיבה לשיריו של ויזלטיר שמזכירים
גשם. לא שהם רבים במיוחד, אבל היה בהם ייחוד - כמו
ב'שיר היפה 'מזג-אוויר II': "גשם יורד פתל אביב בבקר יוני.
/ לפני עיני יורד ולא במוקש". כמו בשירים רבים בקובץ
קעקועים מאוחרים, גם הגשם איננו נושא עמו בשורת
התחדשות, אהבה או פריון. זהו גשם עצוב, בודד, שמהדהד
לכותב את מצבו הקיומי האפל, הטובע. הסיום מזכיר מאוד
את שירו של אבות ישורון '1 ינואר, לילה': "בבית קפה, מצד
הרחוב. / מי שהיו פה - אינם. / מי שחשוב כמת. / ומי שחשוב
כנם. // רק סדרן זקן מן הקולנוע / עם לכן זקן מן הבימה'.
/ והדבה הגדולה על הגג / מציצה אליה פנימה. // משחקים
שח. הפית / קפה מלא דצמבר. / שומעים ג'ון באז / שרה אי
ריממבר". כך אבות. והנה הגשם של ויזלטיר, שנחתם אף
הוא בליל ינואר: "כבר אך קצר / נתך / באמצע הלילה /
לרגעים / דמה להטחת מבול / להטביע / ארץ ומלואה / אבל
פתאם / שכך בבת אחת / לא היה עוד / רק דממה בשעה
חשוכה / כבר שלש / לילה בנינואר" (עמ' 90).

דיקמן - בין מאיר ויזלטיר לעמינדב דיקמן היתה חברות,
שהלכה והתחזקה בשנים האחרונות לחיי שניהם. שני אנשי
ספרות מובהקים עם רקע רוסי. שני תל אביבים, מעמודי
התווך של הספרות בעיר ובמדינה. משורר דגול שהרבה
לתרגם שירה ומחזות ומתרגם גאון שהעמיד מדף מרהיב של
שירת-עולם מהעת העתיקה ועד למאה העשרים. מותו של
חברנו המשותף עמי כאב לוויזלטיר והוא נתן לכך ביטוי
ברשימת מספד קצרה במוסף 'תרבות וספרות' של עיתון
'הארץ', שאליו צירף את השיר 'תכלת'. אמנם לא שיר על
דמותו של עמינדב, כזה הקושר תהילה למת, אבל ההקדשה
בשוליו מחברת בין התרוקנות העולם לבין תחושת האבל
הפרטית של המשורר: "נשאתי עיני אל על / אל יריעת התכלת
/ שהיה היתה / גלימה / של אל עליון / אבל היום אפלו לא
/ תכריך אליה / רק בהק / של מסוה תכל / ללא-כלום" (עמ'
18). בשולי השיר כתב ויזלטיר: "נכתב שעות אחדות לפני
מותו של עמינדב דיקמן, ומוקדש לזכרו".

בגיליון 398 של 'עתון 77' בחרתי בשיטת הא"ב כדי לדון
בשלושת הכרכים של מכלול, שיריו המקובצים של מאיר
ויזלטיר. המשורר קרא את מה שכתבתי, וכדרכו בקודש שיגר
עקיצה שבעת-רצון ומחויכת בנוסח "מצאת דרך קלה לכתוב על
כרכים כבדים", או שמא היה זה "מצאת דרך קצרה לכתוב על
כרכים ארוכים". בכל זאת יותר מאלף עמודי שירה. קצת אחר
כך, יום לפני הגיעו לגבורות, קיבל ממני בדירתו שברחוב מזא"ה
בתל אביב עותק של ספרי השנים המופלאות ובו ט"ו רשימות
על שירתו. עכשיו היתה זו הדרך הפחות קלה והפחות קצרה.
בעמודים שלפניכם שוב בחרתי בדרך הא"ב. היא מאפשרת
לגעת באספקטים רבים ושונים. רק לגעת, להאיר, לא למצות.
כל אחת מהסוגיות שבכאן ראויה לדיון נרחב בפני עצמה.
מקצתן נידונו בעבר, ועכשיו אפשר לסכם אותן. אחרות, מן
הסתם, עוד תוכינה לטיפול מסור של עמיתי, מבקרי הספרות
והוקריה.

אחרון - אני הוגה במילה ומתקשה להאמין. זהו ספר שיריו
האחרון של מאיר ויזלטיר. לא יהיו עוד ספרים חדשים שלו.
יהיו מבחרים, מחקרים, מסות, אולי תרגומים וכינוסים - אבל
לא יהיו עוד ספרים מקוריים. כמו אלה שחיכינו להם במשך
כל השנים. כאלה שהרצו אותי לחנות או למחסן ההוצאה
או אל אירוע קריאה כדי לקבל מהמשורר עותק טרי בלוויית
הקדשה. בשיר 'אמיתות' כתב: "פל חמר מתפלה, הפל נמהל.
/ והצורות נוטות להשתבש. / האמתות גם כן. // הן חמר
וצורה, צורה וחמר. / כל מה שמתמלא גם מתרוקן. / דבר
ביןקום הנה אינו עמיד" (עמ' 97). אתה צודק, מאיר, מתחשק
לי להתריס, אבל הטיעון שלך לא חל על יצירתך. האמיתות
בשירתך אינן מתכלות. שיריך ניצבים בלב היום כמו חומר
עמיד, צורות שהזמן לא יוכל להן.

בועת סבון - שירים רבים של ויזלטיר מלאים בוז לאלוהות
ולשלוחיה עלי אדמות, הממסד הדתי, ובעיקר החברה קדישא,
שעליה ירק אש וגופרית בשירו הנודע 'משאלה'. משונה היה
לעמוד בהלווייתו ולצפות בפני החרדים שחיכו להוביל את
גופו אל הקבר בעוד מנחם פרי קורא במספדו את אותו שיר עז-
ביטוי המלא חרפות מושחזות. אלוהים, שהיה בשיריו גם עץ
אכול רימה, הוא כאן אלה בועת הסבון. השיר איננו ממיטב
יצירתו של המשורר, אבל מעיד כאלף עדים על עקביותו של
ויזלטיר עד לספרו האחרון. הנה לפניכם שש שורותיו: "קברנו



מאיר ויזלטיר, איור: רוני סומק

היום, ובו נזכר המשורר בחבריו מלפני כשבעה עשורים. את שורות השיר יש לקרוא כהמשך ישיר לכותרת: "איפה אתם היום | תלמידים, בוגרי פתח ח' 2' תשט"ו / בית הספר ביאליק, נתניה? | אהדים - בעקר אהדות - עדין נושמים / מן הסתם - / מי בדיור מוגן, / מי בדירת אלמנטה - / או בסדור אחר, שלא עלה בדעתו. / איזו מוזיקה בוקעת שם בלילה? / מה אוכלים / שותים לארוחת הבקר? / מה נותר מאהבות שהתפללו, / מפרפרי הזכרונות הנמוגים?" (עמ' 74).

חיים - מראשית דרכה עסקה שירת ויזלטיר במוות בצורה עקבית, אפשר לומר אפילו אובססיבית. בד בבד עם כך היתה זאת תמיד שירה של גוף חי ונושם ומיני. שירה שאהבה חיים ושיבחה אותם בצורתה המפוכחת, לא פעם המרירה. באחד השירים הכי קצרים בספר הנוכחי, שקרוי בפשטות 'החיים', מתוודה המשורר בגוף שני, שמייצג כמובן את הגדרת האני את עצמו: "לרגעים אֶתה מגלה / פי החיים קמים / ונגלה הדבר / המכנה נשמה (עמ' 68). בשירתו אין הוא מאמין בשתי ישויות נפרדות - הגוף מזה והנשמה מזה. לפעמים, ברגעי עוררות והתבוננות, החלק הקרוי גוף חש בתנועת הנשמה בקרבו, והנשמה מתרגשת מכך שהיא מצויה במעטפת הגוף. כשהגוף מסיים את דרכו, שניהם מתים כשהם אחוזים זה בזה לבלי הפרד.

ט' - יש שירים שבהם מפיק המשורר נכסים רבים מאות מסוימת. לפעמים מניצול היחסים שבין שתי אותיות דומות מבחינת צליל הגייתן. למשל, אם אני כותב את השורה "אני שוכב במטה" אני יכול להחליף אותה בשינוי אות אחת בשורה "אני שוכב במיתה". נשמע אותו דבר, אבל המשמעות

ה"א הידיעה - בעבר הקדשתי מחשבה לחיכתו של ויזלטיר למילה הקריאה "הו". הדוגמאות לכך פזורות לאורך יצירתו ושימושיהן מגוונים. אחת הבולטות שבהן מופיעה בסיום השיר 'כתובת חשמל נעה': "הו, תל אביב הגדולה, / עיר חשוכה כמו חוגגת / חג משונה של מלמול אנשים עלג: / הו טלויזיה, / הו אוטובוסים, / הו מוניות, / הו יהודים". והנה עכשיו אני מפנה את תשומת לבי אל חיבתו ליידוע. אפשר ללמוד על כך אפילו מכותרות השירים. למשל 'הקיץ מגיע' (עמ' 44), או 'הצייר והמודל'. זו בחירה מעניינת - לא ציפורים אלא 'הציפורים' (עמ' 67). לא חיים אלא 'החיים' (עמ' 68), לא עבר אלא 'העבר' (עמ' 72). וגם 'הקיץ האחרון' (עמ' 80), 'המת הזה' (עמ' 86) 'הנשמה' (עמ' 98) ועוד. האם הספציפיקה יוצרת אוטוריטה? היא סיכומית יותר? מקצבה חזק יותר? הופעתה דרמטית יותר? התשובות תלויות כמובן בצירוף ובהקשר. חשוב אפוא לשוב ולחדד את הקשב אל העברית של ויזלטיר על שלל מופעיה, למן המטפוריקה הנוקשה, דרך צחיחות הרגש המכוונת ועד לנימיה הרקים והמדויקים. מעשה חושב, מעשה אמן.

וולך - לקוראי שירה מיומנים אין צורך לחזור ולספר על הקשר המיוחד שהתקיים בין שלושת משוררי המשמרת הצעירה של שנות השישים - יונה וולך, יאיר הורביץ ומאיר ויזלטיר. הדברים חקוקים זה כבר בתולדותיה של הספרות הישראלית. גם בספר הנוכחי מוקדש לוולך שיר הנוגע לתהילתה המאוחרת, תוך ריקון מושג התהילה מתוכן (ראו 'שפי במלנכוליה', עמ' 35). לאחרונה זכתה יונה וולך בכינוס נכבד של מאמרים על יצירתה בספר ששמו ספר יונה וולך, בעריכת חוקרות הספרות דנה אולמרט ושירה סתיו. קצת לפני 'הגייעה לגבורות', קרוב לארבעים שנה אחרי מותה. אני תקווה שאוהבי שירתו של ויזלטיר וגם חוקריה העתידיים לא יצטרכו לחכות עשורים לספר כזה. בחודש יוני 2021 התארח ויזלטיר באוניברסיטת חיפה בכינוס שנערך לכבודו במסגרת החוג לספרות עברית והשוואתית, שבו לימד במשך עשור. ההרצאות מכנס זה עתידות לראות אור בכרך של 'דפים למחקר בספרות', כתביהעת שיוצא מטעם החוג. במקביל לכך זה, בעל האופי האקדמי, טוב יהיה שמישהו יכנס מבחר של רשימות על שירת ויזלטיר מן העיתונות היומית ומכתבי העת לספרות כדי לתת מושג על ריבוי המבטים והגישות לפועלו החשוב: על רקע קודמיו, בקרב בני דורו וכמי שלימד את הדורות הצעירים ממנו שיעור מרתק בשירה העברית.

זמן - עיצובי הזמן בשירת ויזלטיר רבים ומגוונים. זמן הילדות וזמן ההגירה, זמן האהבה וזמן החברות, זמן קריאה וזמן כתיבה, הזמן המיתולוגי, ההיסטורי והפוליטי. ככל שהזמן הביולוגי אלו והלך - מקומו בשירים גאה ותפח, וכמוה מודעותו של המשורר לכך שעוד מעט לא תהיה ברשותו יתרת-זמן לכתובת שירי, לעריכת ספריו, לניהול חשבונות הנפש והגוף הרצוצים. שיר מובהק ונוגה במיוחד, יורד חדרייבטן, עוסק במה שהיה ואיננו עוד. כותרתו 'איפה אתם

בקוצב. / מהסוג החדש, משכלל ביותר. / הרופא מגלה את אָזְנִי: / 'מְחִירוֹ 20,000 דוֹלָר!' / הוא אומר וממתין / לְשִׁרְיַת הַתְּפִעָלוֹת - / כִּי עָלֵי כָל הַחֶסֶד הַזֶּה / הָרַעַף בְּחָנֶם / עַל חֶשְׁבוֹן הַקֶּפֶה, כְּלוֹמֵר הַמְדִינָה / שֶׁהֵבִיאָה אוֹתִי עַד הַלוֹם. // הָאָדָם נוֹשֵׂא הַקּוֹצֵב שׁוֹאֵל: / כִּמָּה יִקְצֵב לִי הַקּוֹצֵב? / הָרופֵא מֵטָה רֹאשׁ וּמְחַיֵּד: / יֵשׁ חוֹשׁ הוֹמֹר, אֵהָ? - שׁוֹכֵב אֶתָּה" (עמ' 133).

מוזיקה - בספרי שיריו האחרונים של ויזלטיר זכתה המוזיקה למקום של כבוד. בעיקר המוזיקה הקלאסית, על האזכור החוזר ונשנה של מלחינים, יצירות ומבצעים. זה ניכר גם בספר הנוכחי, בעיקר בשער השישי ששמו 'מסביב לפסנתר'. בין השאר נזכרים בו מוצרט וסאטי, שופן ודביסי, ברטוק ומאהלר וכן מיצוקו אושידה, גלן גולד, ולדימיר הרוביץ' וסביאטוסלב ריכטר. המוזיקה מנחמת אותו בזקנתו ובחוליו. כֶּה וּמוֹלָה הוּא מוֹרֵד אֶת זְמָנוֹ הָאוֹזֵל, כְּמוֹ בְּשִׁיר 'פּוֹרָה': "כֶּה הַלִּילָה הָאֲזַנְתָּ לְפּוֹרָה. עַד הַיּוֹם / מְעוֹלָם לֹא הָאֲזַנְתָּ כֶּה הַלִּילָה לְפּוֹרָה... / אֶפְלוּ הַפֶּעַם הַזֹּאת לֹא לוֹ הָאֲזַנְתָּ / אֶלָּא לְצַרְדְּךָ בְּסִמּוֹן מְשֻׁמְעוּיּוֹת / אוֹ רַק סִמְנֵי דָרְךָ / בְּשִׁבִיל הַחֶדֶר-סְטוּרֵי שְׁאִין חוֹרְרִים בּוֹ" (עמ' 143).

נשים - אהבה, ארוטיקה, מיניות, פרוורסיה, זנות, פרופיליה, פגישות, פרידות, פיתויים ופגיעות (בשני סוגי הניקוד), כל אלה מצאו ביטוי בשירת ויזלטיר החל בספרו הראשון. נשים צעירות וצעירות מאוד, נשים בכל הגילים, חיות ומתות, כאלה שהכיר אישית במשך שנים רבות (ימפה בולסלבסקי למשל) וכאלה שהעריץ מרחוק (למשל הפסנתרנית מרתה ארחיץ). שלא כמו במקרה של ת.ס. אליוט, למשורר מסוגו של ויזלטיר הוויתור על מיניות וגבריות, שמביאות עִמָּן הַזְקָנָה והמחלה, קשה כשאל. גם עם נושא זה הוא מצליח להתמודד בלי להכביר ברחמים עצמיים, אם כי אין ספק שהתרחקותן של נשים כמו שאים מיניים סודקת את נפשו. הנה הבית הראשון בשיר הנוקב 'הרחק ממני': "אֶהְבֹּת עֶבֶר מוֹטְלוֹת / אֵשֶׁה בְּגַמְחָתָה / הֶרַחַק מִמֶּנִּי, / מְחוּץ לְטוֹחַ יְדֵי הַחֲמִימָה, הַמְרַחֶפֶת / הַמְגִשֶׁשֶׁת כְּסוּמָא בְּמִטָּתִי / הֶרַחֲבָה, הַמְשִׁתְרַעַת / עַד לְקִיר הַלְבָּן, הַצּוֹנֵן" (עמ' 59). בהמשך שואל המשורר, תוך פירוט, היכן מצויים היום איברי גופן של נשים שנענו למגעיו. שיר שובר לב.

סונטה - הסונטה היא דגם שכיח בשירת ויזלטיר. עדות מרהיבה לכך קיבלו הקוראים בשנת 2021 בכינוס פנאס הסונטות, שלושה באחרית דבר נרחבת ומעמיקה מאת עמינדב דיקמן. בדגם זה, בעיקר בעקבות הסונטה השקספירית, כְּלֹא ויזלטיר כמה משיאיו בתחום שירי הילדות, האהבה, המין, הארס-פואטיקה, הפוליטיקה ועוד. גם בקעקועים מאוחרים מופיעות סונטות אחדות. כמה יופי ועוצמה גלומים בשיר כמו 'סונטה עם גלדיאטורים', סיכום חייו של ויזלטיר, סיכום חיי משוררים ואמנים, סיכום חיי כולנו: "הֵינֵנו גִּלְדִיאטוֹרִים בְּזִירָה / מְכַתְּמֵת בְּדָמָם שֶׁל כָּל קוֹדְמֵינוּ, / שֵׁיבֵשׁ מִזְמָן, כְּלָנוּ חֲמוּשִׁים / עוֹטֵי בְּרוֹז, מְתַנּוֹצְצִים בְּשִׁמְשׁ / כְּפָרְחִים. מוֹזֵר, הַקּוֹלוֹסָאוּס הָאוֹפֵף / אוֹתָנוּ מִכָּל עֶבֶר מְרוֹקֵן - / פְּטֵרִיקוּס וּפְלֶבְאִים

שונה ואף הפוכה. בשיר 'סאטי', הקצר בשירי ספרו הנוכחי, הניע אותי ויזלטיר לחשוב על גורלה של האות המשונה ט'. הנה הניגון שהפיק ממנה ומאחותה ת', תוך חריזה משולשת הכוללת את שם המלחין: "מוטל על גבי ופסנתר אטי / מרגיע אותי, משמיע סאטי" (עמ' 148).

ידיעה - מה שמפריד בינינו לשאר הברואים הוא ידיעת סופנו, ודאות מותנו. במשך ששים שנות יצירה גרשה הידיעה הזאת את שירתו של ויזלטיר תוך שינוי נקודות-המבט, הרמויות והתפאורה. לפעמים היתה זאת ידיעת מותו שלו ולפעמים של קרובים (אמו, אביו), חברים חולים או מתים, אהובות. את שיר המופת על חייה ומוותה של אמו, השני במחזור 'מכתבים' בספר מכתבים ושירים אחרים (1986), סיים בדרוטור המפואר: "חֵמֶר חֵינֵנו הוּא זֶהֱב הַחֶלוֹף הַיָּקָר / הַנָּגֵר אֶל גְּרוֹנְנוֹ הַחֶם, הַשׁוֹקֵק לְחֵלֶב". השורש ח.ל.פ מופיע גם בקעקועים מאוחרים בשיר 'חלוף': הכי מתומצת, הכי נטול גינוני-שיר, בשורות קצרצרות, פסקניות, חד-משמעיות, שיר מובהק של ודאות הקץ: "הַמְלָה הַכִּי אֵימָה / הִיא הַחֶלוֹף. / חֶלוֹף מְלִשׁוֹן חֶלְף. / סִפִּין שְׁחִיטָה. / סִפִּין פְּשָׁרָה. // בְּחֵינֵנו / כֶּל מֵה שְׁהִיָּה / וְאֵינְנו / הוּא הַחֶלוֹף הַנּוֹרָא" (עמ' 75).

כבלים - אפשר לקרוא את שירת ויזלטיר כדרמה מרתקת של השתחררות מכבלים וכבילה עצמית. השתחררות מהפואטיקה של קודמיו (אבידן וזך), מסוגים שונים של טאבו (תמטי, לשוני, מיני, פוליטי) וכבילה עצמית לדגמי שירה מוקפדים כמו הדרוטור החרוז או הסונטה (ראו בהמשך). אולם בבוא הזקנה נוספו כבלים שלא מבחירה. כבלים כפויים של מגבלות הגוף היגע והחולה, שמצמצמים את טווח הנרודים בעולם ואף בעירו האהובה תל אביב. עם השנים הוגבלו יותר ויותר שירים לחלל הבית או בית החולים, ממש כמו בשיריו המאוחרים של חברו הוותיק איר הורביץ. בשיר 'בוקר חדש', למשל, נעדר המשורר את חדרות היקיצה שבה הורגלנו במשך שנים, חסר את הארוס המתפרץ אל חלל החדר או אל המרחב האורבני. זהו שיר פשוט מאוד ועצוב מאוד, בלי להיות סנטימנטלי: לְהֶתְעוֹרֵר. / לְקוֹם. / לְנַשֵּׁם אֶת בְּקִיעַת הַשַּׁחַר מִתּוֹךְ הָאֶפֶל הָעֶרְפֶּלִי. / לְחוֹזר לְמִטָּה. / לִישׁוֹן" (עמ' 89). איך כתב אבידן בשירו 'ערב פתאומי?' "הוּא קָם בְּבִקְרָ וּבְקָר בּוֹ לֹא קָם".

לב - מעניין לבחון את מופע איברי הגוף בשירה זו. מתי היא נוטה חיבה למוח, ללב, ללידים, לרגליים, לעיניים. אבחון כזה מלמד רבות על הפואטיקה הייחודית לוויזלטיר ועל דפוסייה. ברבות השנים חדל הלב להיות צעיר ונמרץ והופך למטונימיה או לסינקדוכה של מחלה. או בפשטות ללב יגע וחולה. אלה הם פני הדברים בשער החמישי בספר, שכותרתו 'מהמחלקה הקרדיולוגית'. המשורר שהכניס אותנו בשירים רבים למיטת אהבים מכניס אותנו כאן למיטת האשפוז. כדרכו בוחר ויזלטיר בכיוונים הומוריסטיים, לא פעם מקבריים, חנוך לוויניים במהותם, כמו בשיר 'איזה עשיר': "הַתְּעַשְׁרָתִי

צילום - בחזית הספר צילום של המשורר מהשנים האחרונות. עז מבע. כבר זקן. מתבונן בעולם מתוך הבית החוצה, דרך תריסים, מעין סורגי כלא, ולא דרך חלון פתוח. השתקפות שלו בזוגית בצד, פחות בהירה, בפייד אאוט. משורר שהולך ונמוג מהעולם. אבל עדיין תווי הפנים שכמו מסותתים בסלע. עיניים חכמות שמסתכלות באור שייתכן שיהיה האחרון. אולי חושב ברגע זה על שורות השיר הקצר 'מהו?':

"מהו העולם? / העולם הוא הלא-נודע. / מהם השמים? / השמים אינם. / מהו העץ? / העץ מתרועע. / מהו בלון? / המצוץ בחלון. / מהו האדם? / האדם נעלם" (עמ' 107).



מאיר ויזלטיר בביתו, צילום: חגית גרוסמן, 2018

קייץ - בקורפוס השירה שוויזלטיר הותיר אחריו יש כמה מתיאורי הקייץ היותר יפים בספרות המקומית. הפלסטיות שלהם היא ממיטב הציור הארצישראלי במילים. נוף חרוך, קוצני, פתוח לכל, פרדסים ושמים כחולים. מי כמו ויזלטיר היטיב לתאר בשירים את כל מה שזוהר, בוהק, קלוי, פעמים רבות בנוף שקשור לילדותו ולנעוריו בישראל. משהו מזה אפשר לראות בשורות הפתיחה של השיר 'נוף ב' 1951, נמכה':

"בדיננות החובקות את עין התכלת / מתנוצצים שירי השרכיטן // ילדים יחפים כמעט עירמים / מחלקים עליהן שוב ושוב // החול מתלקח בלי אש, מאפיר / צולה את פפות הרגלים" (עמ' 28).

בהגיעו לשנותיו המאוחרות משתנה גם היחס לקייץ בשירים והוא נעשה למספד על עולמנו, כמו בשיר 'הקייץ מגיע':

"הקייץ מגיע אלינו, הנה / הוא גולש במדרונות / מביא את כל הדורונות / ממעכה מדרביות / בצפון במזרח בדרום ובמערב / מאפיקים ים סוף, מפל המדרביות המגננים / של סעודיה ומצרים / של הסהרה האימתני / של לוב, של סוריה / ומשגרת הסבוב העקש / של הכדור הזקן // פוכב מספן שלנו" (עמ' 44).

כמו שנאמר בשירו 'הקייץ האחרון' (עמ' 80), מתוך הבנה שכשהוא כותב את המילים הללו זאת כבר איננה מטפורה, שזה בהחלט עלול להיות "אחרון באמת".

רגשות - בדומה לאבידן התקשה גם ויזלטיר להביע בשירתו רגשות, נימות ונימים שונים של רגש. אולי בשל המכות שניחתו עליו בילדותו (יתמות מאב, התבגרות בלא אם), אולי משום איזו נוקשות פנימית מולדת שממנה נבע מאוחר יותר מקור שירתו. וייתכן ששני המשוררים, ויזלטיר כמו אבידן, פחדו ממלכות הרגשות היתרה שאפיינה את קודמיהם בשירה העברית (למשל נתן אלתרמן ואלכסנדר פן). בין כך ובין כך אפשר לראות בשיריו את הטלטלה בין הרצון להרגיש ולהתרגש (אבל לא לרגש את הקוראים) לבין הרצון לכבוש את רגשותיו, ובעיקר את עיצובם בשיר. במהלך השנים הוא הצליח לפתח בתחום זה טכניקות רבות ומרשימות. את השיר 'קורעים' הוא פותח בשורות "בתנ"ך הם קורעים את הכתוב / קורעים השפם והערב" (עמ' 52). איך לכתוב שירה שיש בה דרמה בלי לקרוע את הכגד ובלי לנקר, כמעשה אדיפוס המלך, את עיני הכותב וקוראיו?

התנדפו / ממנו, ואין זכר לקיסר. / המושבים ריקים, היציעים / כמעט ערטילאיים, ציור מפשט. / כאן אין דנים אותך, אפה נשחט / בלי גנבים, נקרע, דמך נפלט. / עולם המשמעות הזה קרס מזמן, / אבל דמנו זב, יזוב, עד שיתם" (עמ' 36). שתי השורות האחרונות מוזחות פנימה, כדי שעיני הקוראים תבחין ב'couplet' המפואר החותם את הסונטות ברגם השקספירי.

עישון - עישון סיגריות תפס מקום מרכזי בחייו של ויזלטיר ולאורך עשורים זכה לאזכורים לא מעטים בשירתו. בשיר 'היתה' בספרו האחרון הוא מספר על קשר חברימיני שהיה לו עם אשה (הוא לא כותב מי היא, אז גם אני אשאיר זאת בעמימות הראויה). השיר נפתח בשמחה משונה על כך שלקה בשפעת והיה לו תירוץ שלא לנסוע להלווייתה. משם הוא מגלגל זיכרון של "ליל התרפקות אחד", שבו אחרי מעשה המין "עשנו עירמים באור ראשון / בחדר המכהיר" (עמ' 34). הרמות הנשית מתריסה כלפיו שהוא אינו רוצה בה באמת (לשם הרגשה חוזר הביטוי פעמיים), ובכית האחרון הוא מתוודה: "מה באמת רציתי לא ברור. / נותרנו ירדים, עשור ועוד עשור. / עכשו / זה התאזן, חלפתי לעשן, / והיא איננה". דומני שהיה זה אודן שאמר על רוברט לוואל שהוא השאיר אחריו נשים כמו סיגריות מכובות במאפיה.

פרי - מנחם פרי ליווה את שירתו של מאיר ויזלטיר למן התחליתה. ביחד יסדו את כתב העת החשוב 'סימן קריאה'. מפרי שמעתי אי-אז, במחצית השנייה של שנות השמונים בחוג לתורת הספרות הכללית באוניברסיטת תל אביב, את הניתוחים הראשונים של שירי ויזלטיר. על עריכת הספר הנוכחי של ויזלטיר מגיעות לפרי תשואות, ואני משמיע אותן כאן ברמה. המשורר החולה הותיר בידיו את הספר וידע שאם חלילה ילך לעולמו, רק פרי יעשה את העבודה הזאת כראוי, מתוקף היכרות עמוקה וותיקה של יותר מיובל שנים. ואכן, הספר ראה אור ממש ברוחו של ויזלטיר, עם הפונטים המיוחדים והכה מוכרים בחזית, בממדים הגדולים של קיצור שנות השישים, מבחר שיריו המוקדם. עבודה מעולה ממש. שוב ויזלטיר ב'ספרי סימן קריאה', כמו פעם, לפני חמישים שנה, כשיצא קח. כמה חבל שלא זכה לראות את זה.

זאת אחת המטרות שהציבה שירתו בפניו, ודומני שהגשימה אותה באופן מרשים.

לאה ענבל דור

לנעוץ את העט בפצע האדישות

אלבר לונדר: אצל המשוגעים, מצרפתית: איריס ירון לקונט, הוצאת נהר 2022, 164 עמ'

"למדמואזל ברז'ה מלאו שבעים שנה. היא אינה מגלה יותר שום סימן להפרעות. הרופא הפסיכיאטר מצווה לשחררה. ואולם החולה עושה צעד פזיז ואומרת: 'אצא בעוד ימים מספר. כתבתי לאמא שלי שתבוא לקחת אותי. אני מחכה לה'. בגיל שבעים לא ממתנינים יותר לאמא. אם כן, מדמואזל ברז'ה לא נרפאה. מחזירים להסתכלות סבתא זו המתנהגת כמו ילדה קטנה. ואולם האם, הגברת ברז'ה, מגיעה למוסד. - 'זו לא טעות' מפטיר הרופא 'האם חיה וקיימת. אם כן, הבת החלימה'. הו הפסיכיאטריה! כך כותב אלבר לונדר בתחילת ספרו אצל המשוגעים בהדגישו את פני המעטה הדק הזה, המבחין בין חולי לבין שפיות, ובין אבחנה רפואית ואנושית לבין כוחנות של הפסיכיאטר האטום והכל-יכול. ואמנם מבעד למציאות הזאת הדקה כנייה, לונדר מסגיר בספרו זה את כל הסדקים שלה - עד כמה יש להחשיב את מדע הפסיכולוגיה? האם שיעוץ אינו אלא משהו ייחודי, עמוק, עירום המוסתר מתחת לקרומי התרבות, כזה שהתרבות אינה מרווה אותו? מה אם כן, משמעות היות אדם "נורמלי"? זה ההולך בתלם או זה המתגרה בגורל, המזנק אל עומק החוויות הראשוניות שבחיים, מתריס נגד הבנליה והשגרה, נגד ההתייחסות הסטריאוטיפית אל האדם, ונגד כל מה שאין בו תעוזה? אף כי המחיה, לא פעם, הוא החיים עצמם (שיגעון או מוות). חייו של חולי הנפש, לפי לונדר, למרות הכאב הכרוך בהם, הם לא רפיסה בזמן אלא הינם חיים ראויים לשמם. הוא מתארם בספרו כהתרחשות עצומה שמתחוללת ברוזמנית בכל הרברים של ההכרה ושל תת ההכרה, של החלום, ההזיה והסיוט, בכל כלי התחושה והשפה של הגוף, של הרגש ושל הדיבור. מתן, אם כן, הוא שואל את הקורא, מפסיק למעשה חולה נפש להיות כזה? לא בכדי המעשיות שהוא מביא מ"מחשכי" בית החולים הגם שהן מלאות סבל, יש בהן השראה והומור והן עולות זו על זו בתחרותן הפרועה מלאת התזוית להבקיע בכוח לאור העולם.

מדמואזל ברז'ה היא רק אחת מן הדמויות הרבות שלונדר פגש במסעו ההזוי, והמוטרף, ויש לומר גם הקסום והכמעט פואטי במוסדות לחולי נפש ברחבי צרפת. עיתונאי חוקר זה התחזה לחולה נפש בעצמו תוך שהוא חודר לקצב החיים של החולים, לאורחות המחשבה שלהם, לתבניות הלשון, להרגלי היחסים ולזיכרונות הפרטיים והמשפחתיים שלהם. הוא ממש פועל בשורש נשמתם. יותר משהוא כתב שטח, הוא למעשה משורר המשאיר בדיווחיו על המשוגעים - וכך הוא מתעקש להגדיר אותם - טעם של צחוק, תדהמה מוזרה עם תערובת של רעב והתרוממות נפש. סגנונו ייחודי מאוד ונע בין פרודיה ופיקחון צורב לבין תמימות אנושית ורגשנות - מפה, שמח לצפצף על גבולות והיררכיות, על המהוגנות ו"הטעם הטוב", ומפה, נוגע בעדינות בדברים הקטנים, החשובים לו באמת, מתוך חשש שהפרימה הדקה שלהם תתפורר.

לונדר (1884-1932) עבד כשליח פריזאי של עיתון גדול ונפוץ בליון שבצרפת והתפרסם במלחמותיו למען צדק חברתי ותיקון עיוותים ועוולות שהמדינה מחוללת בנפשות אזרחיה. בין השאר, כתב גם על עולם הזנות והסרסרות בפיגאל, על בתי כלא עם עבודות פרך במושבות העונשין של צרפת במחוזות שמעבר לים, על סחר הנשים בארגנטינה; "העיתונות לא נועדה לגרום הנאה ולא להטיל דופי" נהג לומר "היא נועדה לנעוץ את העט בפצע, בפצע הזה הנקרא - אדישות". לכן, לונדר מעניק למשוגעים שלו את זכות הדיבור המלאה ומביא את סיפוריהם, בכלל זה חלומות הביעותים שלהם שאין להם טוֹף - ככתבם וכלשונם. לדעתו, רק עדות אנושית של מי שהיה שם, המוציאה אל האור באופן חסר תקדים אופני

שרטון - איך לסכם חיים שלמים שכוללים התייתמות מאב במלחמת העולם השנייה, הגעה ארצה בדרך-לא-דרך, תחושת זרות וניכור של מהגר עד שבקע ממנו האבטיפוס של המשורר הארצישראלי והתל אביבי? ויזלטיר בוחר בדימוי של שרטון, קצה סלעי שבו הוא נאחז בכל כוחו כדי לא להשטמ לים ולטבוע. תמצית של חיים שלמים בארבע שורות. איזה שיר קיומי חזק - דווקא בשל קוצרו. דווקא בשל אחדות ויחידות הדימוי:

"יִתְכַן שְׁהוּטְלִי עַל שְׁרָטוֹן / וְנִצְמַדְתִּי אֵלָיו בְּלִית בְּרָחָה / פְּצוּעַ פְּרָקִים וּבְרָכִים, // וְזֶה כֵּל הַסְּפוּר" (עמ' 101).

תל אביב - בשבועות שלאחר היוודע דבר מותו של מאיר ויזלטיר הרביתי להלך בתל אביב. הסתכלתי ברחובות ובאנשים, בכניינים ובאתרים מוקפים ושאלתי שוב ושוב: "מה תעשו בלי מאיר ויזלטיר? מה תעשו בלי משוררה של תל אביב?" הדוממים מן הסתם אדישים למותו של כל אדם, גם כשמדובר במשורר מצוין. חלק מהאנשים אולי פחות. איני יכול לצפות שכל העוברים ברחובות יחוו בבור הענק שנפער בחייה התרבותיים של העיר. אני כותב את זה ושומע את רוחו של מאיר אומרת: "שוב אתה מגזים, וייכרט, שוב אתה מגזים". ומה אשיב למשורר שכתב באחרון הפרקים הקצוצרים של 'שרבוטים': "כֵּלִם מְתִים, כְּלוֹמֵר יְמוֹתוֹ / וְצִעִירִים צוֹהֲלִים יִרְעִישוּ / יִצְפְּרוּ טוֹטוֹ טוֹטוֹ / טוֹ / גַּם אֲחֵרֵי מוֹתָם" (עמ' 108). אני מוסיף את צפירתה לצפירתם. במקרה שלי זאת צפירת-אָבֵל ממושכת. מקרה מובהק של אזעקת-אמת. ♦